
80. rocznica wybuchu Drugiej Wojny Światowej. Okupowane miasto – rok 1939 w Krakowie

Narastające napięcie w stosunkach między Polską i Trzecią Rzeszą, pod koniec lat 30. XX wieku, stanowiło zapowiedź nieuchronnego konfliktu. Leżący w odległości mniejszej niż 100 km od granicy polsko-niemieckiej Kraków zaczął przygotowywać się do wojny. Od jesieni 1938 r. przeprowadzano próbné alarmy przeciwlotnicze, zachęcano do odbywania szkoleń oraz zaciągania się do miejskich służb ochrony przeciwlotniczej, kopano rowy na Plantach, przygotowywano schrony, zabezpieczano najcenniejsze zabytki. Władze miejskie apelowały też do mieszkańców o gromadzenie zapasów żywności oraz opału. Ogłoszenie mobilizacji wzmogło nastroje niepewności, lęku, grozy.

1 września 1939 r. nastąpił atak Niemiec na Polskę. Kraków, jak inne polskie miasta, został zbombardowany. Zniszczeniu uległy obiekty wojskowe, kolejowe, logistyczne, budynki użyteczności publicznej, domy prywatne. Miasto zaczęły opuszczać stacjonujące w nim oddziały wojskowe a także część mieszkańców, przerażonych widmem nadciągającej wojny oraz pogarszającą się sytuacją w Krakowie, gdzie dochodziło do grabieży sklepów i mieszkań pozostawionych przez migrującą ludność.

3 września ewakuowała się z Krakowa grupa wyższych urzędników z personelem Wydziału Wojskowego Zarządu Miejskiego wraz z ówczesnym komisarzem Prezydentem miasta Bolesławem Czuchajowskim. Po jego wyjeździe władzę w mieście objął wiceprezydent Stanisław Klimecki, który odznaczył się piękną kartą w tej ciężkiej próbie. Bezpośrednio po objęciu władzy w mieście skierował do mieszkańców Krakowa odezwę, w której apelował o zachowanie opanowania, równowagi, tak aby praca i życie toczyło się codziennym trybem. Następnego dnia, 4 września, powstał w Krakowie Obywatelski Komitet Pomocy pod przewodnictwem metropolity krakowskiego Adama Sapiehy. W jego szeregach znaleźli się najznamienitsi mieszkańcy miasta. W obliczu wycofania się wojsk polskich na wschód oraz z obawy przed zniszczeniem miasta, członkowie Komitetu, 5 września zdecydowali o uznaniu Krakowa za miasto otwarte i wywieszeniu białych flag, na wzgórzach okalających Kraków od zachodu i południa.

Rankiem 6. września do miasta zaczęły wkraczać oddziały niemieckie. Od południa, mostem Piłsudskiego do Krakowa wkroczyły oddziały VIII i XVII Korpusu gen. Ernsta Buscha i gen. Wernera Kienitza. Władze wojskowe objęły władzę w mieście, spośród znamienitych obywateli krakowskich wyznaczeni mieli być zakładnicy, będący gwarantem bezpiecznego przemarszu wojsk niemieckich. Zakładnicy – w części członkowie Obywatelskiego Komitetu Pomocy - zwolnieni zostali po 24 godzinach.

Władze miasta pracowały aż do 20 września, gdy nastąpiło aresztowanie prezydenta Klimeckiego, a pretekstem do tego miało być zabójstwo dwóch niemieckich żołnierzy przez ludność cywilną. 29 września do Ratusza przybył nadburmistrz miasta Drezna Ernst Zörner, który objął w mieście władzę cywilną na stanowisku komisarza miasta (Stadtkommissar der Stadt Krakau). Z tym dniem zaczął się w Krakowie okres narastającego terroru i ucisku skierowanego względem ludności cywilnej.

Nowe władze mając na celu roztoczenie pełnej kontroli nad ludnością miasta, wydały cały szereg szczegółowych rozporządzeń. Część z nich przygotowały i podały do wiadomości jeszcze polskie władze miejskie na żądanie okupantów. Już 6 września wprowadzono godzinę policyjną, wydano szereg nakazów i zakazów regulujących np. kwestię otwierania okien, korzystania z zasobów wodnych Wisły, podtrzymania umów o pracę, umów najmu, kontroli spożycia cukru, płatności danin miejskich, spraw ubezpieczeniowych. Uregulowano handel mlekiem, wprowadzono obowiązek zgłaszania pojazdów mechanicznych. Określono kurs obu obowiązujących walut – złotego i marki niemieckiej. Polecono oddawanie polskich mundurów, ekwipunku i broni wszelkiego rodzaju, władzom okupacyjnym. Niedostosowanie się do większości z wprowadzonych regulacji oznaczało poważane sankcje, z karą śmierci włącznie. Ustanowiono dzień 11 listopada 1939 r. – wprowadzone ustawowo Święto Niepodległości Polski – dniem powszednim, co oznaczało obowiązek świadczenia pracy. Szczególnie bezwzględne regulacje skierowane zostały od pierwszych dni okupacji względem żydowskich mieszkańców Krakowa, to oni w pierwszej kolejności dostąpili degradacji pod względem prawnym i materialnym.

Już w październiku zamknięto szkoły średnie i wyższe co stało się preludium do polityki unicestwiania inteligencji polskiej. Pozbawione elit przywódczych społeczeństwo polskie przestałoby być narodem stałoby się bezkształtną masą roboczą. Datą symboliczną stał się 6 listopada 1939 r. – dzień przeprowadzenia Sonderaktion Krakau – aresztowania profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akademii Górniczej i Akademii Handlowej. Zostali oni aresztowani i wywiezieni do obozu koncentracyjnego, z którego wielu już nie powróciło.

Innym przejawem walki z narodem polskim było niszczenie i grabież na niespotykaną do tej pory skalę dóbr kultury. Zniszczone zostały pomniki upamiętniające dni chwały polskiego oręża czy wybitnych przywódców (Pomnik grunwaldzki, pomnik Adama Mickiewicza). Te zabytków i pomników, które pozostały, miały służyć potędze III Rzeszy, jak Zamek Królewski na Wawelu – Krakauer Burg – rezydencja Hitlera i siedziba Hansa Franka czy Rynek Główny – Adolf Hitler Platz (przemianowany 1 września 1940 r.)

Stan tymczasowy na ziemiach zajętych przez Niemców trwał do 12 października 1939 r., kiedy to na mocy dekretu Hitlera z części zajętych terytoriów utworzono Generalne Gubernatorstwo dla Okupowanych Obszarów Polskich. Generalnym gubernatorem mianowany został Hans Frank, który uzyskał pełnię władzy cywilnej na terytorium GG. Za swoją siedzibę obrał Zamek Królewski na Wawelu. W Krakowie funkcjonował również Urząd Generalnego Gubernatorstwa, czyli zwierzchni organ administracyjny, wykonawczy, podporządkowany generalnemu gubernatorowi. Za swoją siedzibę obrał sobie wybudowany przed wojną budynek Akademii Górniczej. GG zostało podzielone na cztery dystrykty, w tym krakowski. Jego siedzibą stał się pałac Pod Baranami, zaś pierwszym gubernatorem Otto Wächter.

Siedzibą GG stał się Kraków, choć w istocie o „stołeczności” miasta nie można było mówić. Kraków bardziej niż inne polskie miasta odpowiadał Niemcom w ich polityce propagandy, wskazując na jego przykładzie na „ciągłość” niemieckiej kultury i cywilizacji nad Wisłą.

Przygotowana dla Państwa prezentacja unikalnych dokumentów archiwalnych ma na celu unaocznienie okrucieństwa okupacji, jakiej doświadczyli polscy obywatele. Wiele bardzo ciekawych i unikalnych fotografii oraz reprodukcji dokumentów zaprezentowane zostało Państwu w przygotowanej na 70. Rocznicę wybuchu II wojny światowej publikacji Mariusza Kluczewskiego, Bez zaciemnienia. Codziennosc okupowanego Krakowa w materiałach

Archiwum Państwowego w Krakowie, wydanej nakładem tego Archiwum. Dokumenty zostały ściśle wyselekcjonowane w trakcie wnikliwej kwerendy i pozwalają nam na poznanie wielu aspektów trudnej codzienności mieszkańców okupowanego Krakowa.

Literatura:

Czocher, W okupowanym Krakowie. Codziennosc polskich mieszkancow miasta 1939-1945, Gdansk 2011

Dzieje Krakowa. Krakow w latach 1939-1945 t. 6, red. tomu A. Chwalba, Krakow 2002

Kluczewski, Bez zaciemnienia. Codziennosc okupowanego Krakowa w materialach Archiwum Państwowego w Krakowie, Krakow 2009

Szysko-Bohusz, Wawel pod okupacja niemiecka. Wspomnienia z lat 1939-1945, [w:] Krakow w latach okupacji 1939-1945. Studia i materialy, „Rocznik Krakowski”, t. XXXI, Krakow 1949-1957

Urbanek, Codziennosc w cieniu terroru. Okupacja niemiecka w Polsce 1939-1945, Gdansk 2014

Wroński, Kronika okupowanego Krakowa, Krakow 1973

dr Barbara Berska